

УДК 378.1

Анатолій НАТОЧІЙ*кандидат педагогічних наук, доцент**доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського**м. Миколаїв, Україна***ВИХОВНА СИСТЕМА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО:
ВІД ШКОЛИ НАВЧАННЯ ДО ШКОЛИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ**

У статті розкрито сутність виховної системи Василя Сухомлинського як гуманної і демократичної школи, в якій кожна дитина почувала себе потрібною, прийнятою, успішною

Досвід видатного педагога є актуальним для розбудови сучасної української школи відповідно до мети і завдань реформування шкільної освіти, визначених у Законі України «Про освіту» (2017 р.)

Ключові слова: школа, дитина, вчитель, гуманізм, навчання, виховання, виховна система, демократизм.

Перспективи розвитку української держави в контексті європейських інтеграційних процесів вимагають ґрунтовного оновлення сучасної шкільної освіти.

З 1991 року низкою законодавчих актів (Закони України «Про освіту» (1996р.), «Про загальну середню освіту» (1999р.), Положення про загальноосвітній навчальний заклад, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.) і інші) проголошувалися ідеї створення нової моделі освітньої установи, яка передбачає інтегровану, педагогічно доцільну організацію навчально – виховного процесу по забезпеченню умов для розвитку та самореалізації особистості.

Для реалізації цих ідей розроблялися концепції стратегічні проекти і плани, програми розвитку загальноосвітніх навчальних закладів («Школа сприяння здоров'я», «Школа для всіх», «Школа життєтворчості», «Школа майбутнього» і інші).

У шкільну практику запроваджується інноваційна діяльність як неперервний, науково обґрунтований пошук і застосування нових принципів і підходів, педагогічних технологій, сукупність яких надає школі як навчально – виховній установі якісно новий вигляд, що відповідає мінливій картині світу.

В останні десятиріччя серед українців зростало усвідомлення гострої необхідності переведення діяльності школи на нову парадигму, її трансформації із системи формальної освіти («школа навчання») у систему розвитку дітей з кращими людськими якостями («школа життя»).

За таких обставин реформування шкільної освіти України відповідно до Закону «Про освіту» (2017 р.) ставить за мету всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, засвоєння особою суспільних цінностей

та виховання високих моральних якостей, надання рівних можливостей усім дітям для набуття компетентностей у різних сферах життя, здатностей успішно само реалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

У зв'язку з цим є надзвичайно актуальним та своєчасним звернення до науково – практичної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – видатного українського педагога ХХ століття. Педагогічна система Павлівської середньої школи була цілісною виховною системою, спрямованою на керування гармонійним розвитком особистості та звеличення Людини.

Сам Василь Олександрович фундаментом створеної в школі виховної системи вважав організацію інтелектуального життя дитини як серцевини її духовного світу.

Метою статті є розкриття потенційних можливостей виховної системи Василя Сухомлинського для реалізації завдань побудови сучасної української школи відповідно до потреб людини і суспільства.

Педагогічні ідеї і практичний досвід створення виховної системи у Павлівській школі Василем Сухомлинським досліджували як вітчизняні (М. Антоненко, Є. Березняк, Л. Березівська, А. Богущ, І. Бех, Н. Дічек, І. Зязюн, В. Кремень, С. Мельничук, Б. Наумов, О. Савченко, О. Соколовська, О. Сухомлинська і інші) так і зарубіжні (Ш. Амонашвілі, М. Богуславський, А. Гаратик, Е. Гартманн, Ван Ігао, М. Мухін, В. Риндак, Лі Цзіхуа і інші) вчені.

О. Сухомлинська відмічає такі періоди діяльності Василя Олександровича у Павлівській школі:

1) 1948 – кінець 50-х років – організаційне становлення навчально – виховного процесу в керуванні ним школи.

У своїх пошуках педагог – вчений йде від школи навчання, спрямованої лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей та підготовки їх до життя.

2) Кінець 50-х – середина 60-х років – розробка Сухомлинським власної педагогічної системи, яка збігається у часі з періодом часткової демократизації радянського суспільства.

3) З середини 60-х й до 1970 року Василь Олександрович у цілісному вигляді висловлює загальногуманістичні педагогічні ідеї, вперше викладені в «Этюдах о коммунистическом воспитании» (1967).

Ці ідеї були розвинуті в книгах «Серце віддаю дітям» (1968), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» і інші [4, с. 893].

У статті «Чи були школи В. О. Сухомлинського і О. А. Захаренка альтернативними існуючим?» Ольга Василівна Сухомлинська пише: «Василь Сухомлинський розпочинав свою роботу в 50-ті роки ХХ ст., коли комуністична, партійна ідеологія набула форм догматів і канонів, коли вже було викреслено або відрев'язано цілі періоди розвитку школи і науки, коли можна було думати і творити лише в дозволеніх межах... За короткий проміжок часу (60-ті роки ХХ ст.) Василь Олександрович запропонував іншу філософію школи, відмінну від існуючої адаптивно – репродуктивної, підтримуючої, формалізованої моделі загальноосвітньої школи, і цю нову парадигму можна визначити як школу гуманізму, школу духовності, моральності й культури, школу особистостей та індивідуальностей, яка вдивлялась і занурювалась у світ дитинства» [7, 14].

Трансформацію поглядів видатного педагога на школу як педагогічну систему досліджував М. Богуславський, який класифікує зміни педагогічного світогляду Василя Олександровича як динамічний перехід від педагогічної моделі традиційного суспільства («школа навчання») до постіндустріального суспільства (парадигма «вільної школи») і, зрештою, до розробки моделі школи інформаційного суспільства (концепція «школи самореалізації особистості») [2, 3].

Проблеми діяльності вчителя у виховній системі Павлівської школи досліджував М. Антоненко. У його працях розкриті погляди Василя Сухомлинського на процес шкільного навчання і його ролі у становленні особистості дитини [1, 212].

А. Розенберг розглядає педагогіку Василя Сухомлинського як цілісну виховну систему. Він пише: «... система створювалась одним з найефективніших методів науково – педагогічного дослідження – методом системного підходу. Метою виховання в цій системі є всебічний розвиток людини як особистості» [7, 12].

В. Кузь вважає, що «школа В. О. Сухомлинського – це школа нового покоління». У досвіді Василя Олександровича школа була для дитини рідною домівкою, де дитина під постійною увагою його світлого розуму, теплих привітних очей зростала, розвивалася, міцніла, вчилася самоутверджуватися, бути корисною своїй родині, рідному краю [5, 28].

О. Савченко пов'язує модернізацію початкової освіти із основними положеннями гуманної педагогіки Василя Сухомлинського: «Звертаючись до дидактичної спадщини педагога, без перебільшення можемо стверджувати, що саме вміння вчитися Василь Олександрович вважав обов'язковою умовою успішного навчання і його розвитком. Це вміння Сухомлинський розумів як складне інтегроване утворення, яке поєднує бажання учня вчитися, його інтелектуальні, сенсорні і волевольові якості. Таким чином В. Сухомлинським було теоретично обґрунтовано і системно реалізовано у практиці Павлівської школи, інноваційну дитиноцентровану систему формування і розвитку у школярів вміння вчитися як найважливішої умови успішного навчання і соціалізації, що ставало обов'язковим результатом повноцінної життєдіяльності учнів як активних суб'єктів шкільного і природного середовища» [6, 8].

Сутність своєї педагогічної системи В. Сухомлинський пояснив за допомогою п'яти принципів: найвищою цінністю, що визначає сенс і спрямованість виховання, багатогранність виховного впливу педагога і його єдність із самовихованням, є людина; вплив особи вихователя на колектив і особистість вихованця залежить головним чином від гармонійної єдності моральної культури, духовного багатства, різноманітності інтересів вихователя; виховний вплив особи вихователя не є чимсь спеціально створеним, організованим для того, щоб виховувати. Вихователь впливає на виховання остільки, оскільки їх – вихователя і вихованця – об'єднує спільність духовних інтересів, спільність багатогранної діяльності; ефективність впливу особи вихователя залежить від того, наскільки глибоко він розуміє дитинство як особливий період розвитку людської особистості – з притаманними тільки дитинству особливостями мислення, емоціонального життя, світосприймання взаємовідносинами в колективі; вихованець є найближчим помічником педагога в здійсненні складного, багатогранного процесу виховання. Внутрішні духовні сили вихованця – його бажання, прагнення, ідеали – це нічим не замінимо, могутнє джерело виховання. Наймудрішим є той вихователь, якому вдалося досягти того, що його вихованець сам виховує себе [11, № 6, 88].

Крім принципів Василь Олександрович визначив і сформулював ґрунтовні положення своєї педагогічної системи, які назвав наріжними каменями: «...в природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної. Кожному можна дати щастя творення, кожного треба вивести в люди. Це перший наріжний камінь моєї педагогічної системи, – якби не він, уся система виявилася б паперовим картковим будиночком» [11, № 6, 88].

«Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель мусить бути найяскравішим вогником – це другий наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 6, 89].

«Чутливість духовного світу вихованця вимагає великої тонкості засобів виховного впливу. Це третій наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 6, 90].

«Неодмінним супутником поваги вихователя до людської гідності вихованця є повага вихованця до самого себе.

До того часу, поки є самоповага, існує й школа. Зникла повага до самого себе – немає школи, немає – ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є натовп, випадкове збіговисько.

Це найголовніший, найглибший і найміцніший наріжний камінь моєї педагогічної системи» [11, № 7, 82].

Для справжньої школи як педагогічної системи ключовою ідеєю Василь Сухомлинський розглядав ідею «гармонії педагогічних впливів», яка охоплювала всі сфери життєдіяльності учнів Павлівської школи.

«Опорними точками» у справжній школі педагог-вчений визначав такі – Природа, Праця, Співпереживання, Творчість, Слово, Краса. Василь Олександрович закликав дорослих, учителів створювати для Дитини комфортне життя, що означає забезпечити для неї змістовне в усьому його розмаїтті емоційно насичене, позитивно забарвлене життя.

У цьому контексті він писав: «Дитині хочеться, щоб хтось старший, мудрий, хто має багатий життєвий досвід, узяв на себе не тільки відповідальність за неї, не тільки турботу про її благо, а й про її радість, хвилювання» [10, Т.1, 618].

У Павлівській школі вчителі працювали так, щоб учень йшов до школи з радістю, книжку відкривав з любов'ю, слухав учителя з інтересом... Успіх у навчанні, – писав Василь Олександрович, – це образно кажучи, стежка, що веде до того куточка дитячого серця, в якому горить вогник бажання бути гарним. Бережіть цю стежку і цей вогник» [10, Т.2, 438].

У виховній системі Павлівської школи процеси навчання і виховання розглядалися як єдине

педагогічне ціле. «Не забуваймо, – наголошував Василь Олександрович, – що в школі дитина не тільки вчиться. У школі вона живе. Там, де вихователі забувають цю істину, навчання стає для школяра важким тягарем. Там, де навчання виступає як невід'ємна частина багатогранного духовного життя, – воно для дитини бажане й захоплююче» [10, Т.1, 407].

Отже, справжня школа у поглядах Василя Сухомлинського – це не лише місце, де діти, як із безмежної комори, добувають знання, уміння й навички. «У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати навколишній світ, багатства науки і мистецтва. У школі учать жити. Школа – це духовна колиска народу. Школярі – не просто діти, що зібралися в одне місце. Вони являють дитяче суспільство, що живе за своїми гармонійними законами, які розвивають і умудряють людину», – зазначав видатний педагог [10, Т.2, 337].

У своїх багаточисельних працях («Павлівська середня школа», «Сто порад учителям», «Серце віддаю дітям», «Мої педагогічні переконання», «Розмова з молодим директором школи», «Моя педагогічна система», «Директор школи – керівник навчально – виховної роботи» і інші) Василь Олександрович висловлює погляди на школу як на осередок життя творчої думки, розуму, таланту дитини, як на джерело незгасаючого прагнення оволодіти багатствами науки і техніки, культури і мистецтва.

Видатний педагог-гуманіст школу майбутнього пов'язував, насамперед, з особистістю вчителя як найважливішою виховуючою силою. У статті «Школа – вогнище освіти й освіченості» він писав: «Основною рисою учителя школи майбутнього є здатність ніколи не вичерпуватися духовно перед дітьми... Головне місце у школі мають посідати життя думки, творчість у розумовій праці... Радість і творчість нашої праці – в постійному досягненні, пізнанні, відкриттях, в подиві перед все новим і новим, – перед новими й новими таємницями людської душі, що відкриваються перед тим, хто хоче бачити і хоче пізнавати» [12].

Визначальна роль у пошуці гуманних моделей педагогічного процесу в школах України належить Василю Олександровичу Сухомлинському. Створена ним і педагогічним колективом Павлівської середньої школи виховна система була орієнтована на утвердження людини як найвищої цінності суспільства, розкритті її здібностей і таланту, забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонізації стосунків людини з оточуючим.

Цей соціально-педагогічний проект гуманної і демократичної школи був науково обґрунтованим

і практично реалізованим Василем Сухомлинським у 50-ті – 60-ті роки ХХ ст. в умовах адміністративно – авторитарної системи освіти.

Видатний педагог розробив своєрідну філософію дитячого щастя. Її основою служить ідея про те, що кожна дитина має свою вершину і завдання вихователів – допомогти її досягнути.

Вважаємо, що реформування шкільної освіти на сучасному етапі має орієнтуватися на гуманістичні ідеї Василя Сухомлинського.

Подальшого дослідження потребує проблема виховання дітей у сучасній українській школі в контексті формування загальнолюдських і національних цінностей, які були б в основі виховної системи Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Антоненко М.Я. Проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського: монографія / Михайло Антоненко. – 3-тє вид., доповн. – К.: Четверта хвиля, 2010. – 212с.
2. Богуславський М.В. Школа самореалізації особистості у трактуванні В.О. Сухомлинського/М.В. Богуславський// Директор школи. – число 26(38), 1998. – с.3.
3. Деркач В.П. Школа шкіл./В.П. Деркач// Рідна школа. – 2010. – №9. – с.22-23
4. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України: головний редактор В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кузь Володимир. Школа В.О.Сухомлинського – школа нового покоління / Володимир Кузь // Рідна школа – 2000 – №3. – с. 28-29.
6. Наукові записки / Ред.кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін... – Випуск 123. – Том 1. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. – 356с.– (Серія: Педагогічні науки).
7. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система// Педагогіка і психологія. – 2013. – №2. – с. 11 – 19
8. Сухомлинська О.В.Чи були школи В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка альтернативними існуючим? / О.В. Сухомлинська. // Рідна школа, – №9. – 2010. – с.13-17
9. Сухомлинська О.В.Школа Сухомлинського у Пвліші – погляд крізь призму часу: науково – популярне видання / О.В. Сухомлинська. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 124с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти Т/ В.О. Сухомлинський. – К.: Рад.школа, 1976.
11. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система/ В.О.Сухомлинський// Радянська школа. – №6, 7, 8, 9. – 1988р.
12. Сухомлинський В. Школа – вогнище освіти й освіченості / В. Сухомлинський // Кіровоградська правда. – 1969. – 14 вересня.

References

1. Antony N.Ya. Problemy diyalnosti vchytelya u pedagogichnij spadshhyni Vasylya Sukhomlynskogo: monografiya [Problems of the teacher's activity in the pedagogical heritage of Vasyly Sukhomlynskiy: monograph] / Mikhail Antonets. – 3rd edition, Supplement. – K.: Chetverta khvylya, 2010. – 212p.
2. Boguslavsky M.V. Shkola samorealizatsiyi osobystosti u traktuvanni V.O. Sukhomlynskogo [School of self-realization of personality in the interpretation of V.O. Sukhomlynskiy] / M.V.Boguslavsky // Director of the school. – number 26 (38), 1998. – P.3.
3. Derkach V.P. Shkola shkil [School of schools] / V.P.Derkach // Ridna shkola. – 2010. – No. 9. – PP.22-23
4. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education] / Acad. ped Sciences of Ukraine: Chief Editor V.G. Kremen. – K.: Yuricom Inter, 2008. – 1040 p.
5. Kuz Vladimir. Shkola V.O. Sukhomlynskogo – shkola novogo pokolinnya [V.O. Sukhomlynskiy school – new generation school] / Volodymyr Kuz // Ridna shkola – 2000- №3. – PP. 28-29.
6. Naukovi zapysky [Scientific notes] / Editorial board: V.V. Radul, S.P.Velichko, etc. – Issue 123. – Volume 1. – Kirovograd: Imex – LTD., 2013.-356p.- (Series: Pedagogical sciences)
7. Rosenberg A.Ya. Pedagogika Vasylya Sukhomlynskogo yak tsilisna vykhovna sistema [Pedagogics Vasyly Sukhomlynskiy as a holistic educational system] // Pedagogy and psychology. – 2013. – No. 2. – PP. 11 – 19
8. Sukhomlynskaya O.V. Chy byly shkoly V.O. Sukhomlynskogo i O.A. Zakharenka alternatyvnymy isnuyuchym? [Were schools V.O. Sukhomlynskiy and O.A. Zaharenka alternative to existing? / O.V. Sukhomlynskaya // Ridna shkola – №9. – 2010. – PP.13-17
9. Sukhomlynskaya O.V. Shkola Sukhomlynskogo u Pavlyshi – poglyad kriz pryзму chasu: naukovo – populyarne vydannya [Shkola Sukhomlynskiy in Palysh – a look through the prism of time: the scientific popular edition] / O.V. Sukhlymlinskaya. – K.: Pedagogical thought, 2013. – 124p.
10. Sukhomlynskiy V.O. Vybrani tvory [Selected Works]: In 5 T / VO.Sukhomlynskiy. – K.: Rad.shkola, 1976.
11. Sukhomlynskiy V.O. Moya pedagogichna sistema [My Pedagogical System]/ V.O. Sukhomlynskiy // Radyanska shkola. – No. 6, 7, 8, 9 -1988.
12. Sukhomlynskiy V. Shkola – vognyshhe osvity j osvichenosti [School – the center of education and upbringing] // Kirovogradskaya Pravda. – 1969 – 14 Veresnia.

Анатолій Наточій. Воспитательная система Василя Сухомлинского: от школы обучения к школе самореализации личности

В статті раскрыта сутність воспитательної системи Василя Сухомлинського як гуманної і демократическої школи, в якій кожен дитина відчував себе необхідним, прийнятним, успішним.

Опыт выдающегося педагога является актуальным для создания современной украинской школы в соответствии к целям и задачам реформирования школьного образования, определённых в Законе Украины «Об образовании» (2017 г.)

Ключевые слова: школа, ребёнок, учитель, гуманизм, обучение, воспитание, воспитательная система.

Anatoliy Natchiy. Vasil Sukhomlynskiy system of education: from teaching school to person self-realization school

In the formation of national education, in particular, the modern Ukrainian school, a reliable ground is the scientific and pedagogical heritage of the outstanding teacher of the twentieth century Vasil A. Sukhomlynskiy.

It is the philosophical and pedagogical system of ideas and views of Vasil Oleksandrovich on the child as the highest value in all activities of the education system that is defined in his theoretical and practical works and practical experience.

Analyzing modern approaches to humanistic education, we observe a complex process of transition from ideological one-to-one to democratic, and hence to the humanistic foundations of society's life, which is reflected in pedagogical science and practice.

A vivid example of humane and democratic pedagogy is the educational system of the Pavlish Secondary School, which in the 50's and 60's was led by a teacher-humanist Vasyl Sukhomlynskiy. The purpose of education in this system was the comprehensive development of man as a person, and the basis of its functioning was the idea of cooperation.

Humanistic ideas that were implemented in the educational system of the Pavlish School are relevant also for the modern Ukrainian school, namely: pedagogical humanism (trust in the child, respect for the person, confidence in the abilities, opportunities, understanding of the inner world of education, dialogue in education); direction of pedagogical activity not only on the development of the intellectual sphere of the student's personality, but also on the formation of moral, aesthetic values, the spiritual sphere; an individual approach to the child; cooperation with parents and teachers; the unity of education and upbringing.

Key words: school, child, teacher, humanism, education, upbringing, educational system.